

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми «**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ**»

Виконала:
студентка KorL1-M119z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Мигасюк Наталія Юріївна

Керівник:
Михальський А.В.,
кандидат медичних наук, доцент

Рецензент:
Левицький В.Е.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних
методик

Кам'янець-Подільський 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Психологічний, психолінгвістичний і лінгвістичний підходи до розуміння природи фразеологізму як мовного знаку та його функції у процесах спілкування та пізнання.....	7
1.2. Засвоєння семантики фразеологізму як психолого-педагогічна та дидактична проблема.....	14
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	27
2.1. Завдання та зміст констатувального етапу експерименту.....	27
2.2. Аналіз результатів виконання діагностичних завдань констатувального етапу експерименту.....	33
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	49
3.1. Організація формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.....	49
3.2. Етапи формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.....	56
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВОК	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний стан розвитку теорії й практики спеціальної педагогіки і психології, нейропсихології, логопедії, нейролінгвістики характеризується об'єднанням наукових пошуків і зусиль, посиленою увагою до поглибленого вивчення особливостей загального, психічного й мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями розвитку з метою забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, можливостей, здібностей, інтересів тощо. Це вимагає від спеціалістів усіх галузей супроводу дитинства пошуку нових ідей, методів і технологій ефективної допомоги, підтримки та максимально можливого розвитку дитини для її успішного соціального й особистісного становлення.

Особливу складність процес формування навичок культури спілкування представляє для педагогів, професійна діяльність яких спрямована на розвиток розумових здібностей, культури, соціальної активності школярів із тяжкими порушеннями мовлення. Цей факт зумовлює значущість та життєву необхідність досліджень вітчизняних та зарубіжних учених з питань розробки технологій ефективного корекційно-розвивального навчання та виховання цієї категорії дітей (Г. Каше, Ю. Коломієць, С. Конопляста, Р. Лалаєва, Р. Левіна, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет, А. Ястребова).

Розгляд специфіки фразеологічної роботи з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення в системі становлення цілісного єдиного мовленнєво-мовного механізму підпорядковані концептуальному підходу вітчизняної логопедії в напрямку забезпечення когнітивної спрямованості навчання дітей із порушеннями мовлення через розвиток мовної свідомості особистості як компоненту її комунікативної свідомості, яка, відповідно, є складовою загальної когнітивної свідомості народу (В. Бондар, Н. Гаврилова,

І. Дмитрієва, В. Синьов, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет).

Науковий інтерес до виявлення та аналізу специфіки розуміння значення фразеологізму, відбору фразеологічних сполучень за їх основними семантичними ознаками при побудові власних висловлювань молодшими школярами із тяжкими порушеннями мовлення в умовах комунікації має на меті отримання нових фактів про типові, характерні для порушення мовленнєвого розвитку прояви патологічного механізму в операціях із лексико-фразеологічними знаками, що сприятиме удосконаленню адекватних структурі недоліку при тяжких порушеннях мовлення практичних методів формування культури спілкування засобами фразеологізмів у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Актуальність і недостатня розробленість вище зазначених питань зумовили вибір теми дипломної роботи магістра **«Формування культури спілкування у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів»**.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці методики корекційної (логопедичної) роботи з формування культури спілкування у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.

Об'єкт дослідження: комунікативно-мовленнєва діяльність молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: педагогічне забезпечення корекційної (логопедичної) роботи з формування культури спілкування у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.

Гіпотеза дослідження: розробка педагогічного забезпечення корекційної (логопедичної) роботи з формування культури спілкування у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів дозволить нам підвищити рівень комунікації даної категорії дітей.

Для реалізації поставленої мети було окреслено такі **завдання дослідження:**

1. З'ясувати ступінь висвітлення досліджуваної проблеми в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі.
2. Визначити стан та особливості культури спілкування у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.
3. Розробити та обґрунтувати зміст методики формування культури спілкування у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.

Методи дослідження: Відповідно до визначеної мети, поставлених завдань застосовувались наступні методи дослідження: вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічних, психолінгвістичних, лінгвістичних, лінгводидактичних джерел з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі; аналіз навчальних програм, шкільних підручників з рідної мови, науково-методичних посібників; констатувальний та формувальний педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Сокальська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2 Сокальської районної ради Львівської області, Сокальська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 5 Сокальської районної ради Львівської області.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні ступеню висвітлення досліджуваної проблеми в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі та визначенні стану та особливостей культури спілкування у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.

Практичне значення полягає у розробці та обґрунтуванні змісту методики формування культури спілкування у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної

роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «**Формування культури спілкування у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів**».

Структура роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВОК

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми формування культури спілкування у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів дало нам змогу зробити наступні висновки.

Для вивчення закономірностей та механізмів мовленнєвого спілкування та визначення особливостей формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення ми звернулися до аналізу сучасних інтерпретацій предмету дослідження та їх джерел із позицій ряду наук: лінгвістики, психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгводидактики, логодидактики. При аналізі теоретичних досягнень керувалися принципом комплексності, висвітлюючи всі ті явища, складна сукупність яких складає внутрішній зміст такого виду людської діяльності як спілкування.

В основу дослідження покладено принципи вітчизняної корекційної педагогіки цілісної теорії навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Комунікативно-діяльнісний підхід до організації навчання, як свідчать проаналізовані теоретико-методичні джерела, сприятиме засвоєнню фразеологізму із подальшим свідомим використанням його для побудови висловлювань в актах спілкування згідно з культурними традиціями українського народу. Опору для формування культури спілкування засобами фразеологізмів у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення становлять збережені процеси мотивації діяльності, орієнтування в ситуації, загальнофункціональні процеси в механізмі мовленнєвої діяльності, невербальні компоненти комунікації, збереженість рівня смислового синтаксису.

Засвоєння фразеологізмів у початковій школі для дітей із тяжкими порушеннями мовлення повинно відбуватися комплексно в єдиній системі розвитку смислового рівня мовлення, збагачення та уточнення словникового складу, умінь лінгвістичного аналізу й культури спілкування. Аналіз

теоретичних джерел підтвердив актуальність проблеми. Оскільки фразеологізми української мови, як комунікативні одиниці, виступають вербально оформленими фрагментами цілісної системи знань про світ із виходом за рамки мовного знання на картину світу діяльного представника українського етносу, необхідність уведення фразеологізмів у мовну систему молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення представляє практичну значущість.

Методика констатувального етапу експерименту включала завдання які полягають у визначенні: рівня сформованості передумов спілкування, яке через дії реалізації комунікативних завдань сприяє оволодінню навичками точного висловлювання думки, аргументації та впливу на партнера по спілкуванню; рівня можливостей молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення застосовувати фразеологізми у власних висловлюваннях, що, згідно із українським мовним стандартом, експресивно оцінюють явища дійсності, вчинки та якості людей. Групування завдань включає: перевірку сформованості навичок смислового аналізу, порівняння, узагальнення мовних засобів для розподілу їх у синонімічні ряди й наявність фразеологізму в цих синонімічних групах; визначення можливості смислового аналізу, порівняння, диференціації та утворення антонімічних пар фразеологізмів; визначення рівня практичних узагальнень щодо функціонально-стилістичного значення фразеологізму та його місця у системі мовних засобів, що є умовою вибору найбільш доречного варіанту при побудові висловлювання або його синтаксичній трансформації з метою експресивно-оцінного вираження змісту повідомлення.

Якісний аналіз отриманих результатів виконання завдань показав, що в однакових умовах пропедевтичного засвоєння фразеологічних засобів спілкування в початковій ланці освіти, відповідно до програмових вимог та методичного забезпечення, учні загальноосвітньої школи мають значно кращі показники операцій із мовними одиницями і, як наслідок, невелику кількість помилок при групуванні фразеологізмів синонімів. У значній мірі,

позитивним фактором виступає дієвість інтуїтивно-пошукових стратегій при користуванні мовою в процесах спілкування, сформованих у практичному досвіді. Учні із тяжкими порушеннями мовлення, у яких оволодіння семантикою мовного засобу в практичному досвіді відбувається під негативним впливом системної мовленнєвої патології, застосування аналогічних дій при вирішенні навчальних завдань проблематичне. Навіть при проведенні підготовчої фронтальної роботи, надання орієнтирів при формулюванні завдання для його індивідуального виконання в писемній формі, переважна більшість молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення при аналізі, порівнянні, групуванні фразеологізмів за семантичними ознаками стикнулися з нездоланими труднощами, про що свідчить значна кількість помилок при виконанні завдання. Підтверджено висновки про дифузність або відсутність уявлень молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення про соціально закріплене значення найбільш уживаних в актах спілкування й передбачених програмовими вимогами пропедевтичного навчання фразеологізмів, незважаючи на те, що зовнішні формальні ознаки компонентів та семантика цілісної мовної одиниці деяких з них опрацьовані в ході виконання вправ шкільного підручника. Виявлено, що в переважній більшості, діти із тяжкими порушеннями мовлення не мають практичних навичок активного використання фразеологізмів при побудові висловлювань, що в ситуаціях спілкування експресивно характеризують вчинки, стани людей та побудови імперативних висловлювань із фразеологізмом. У значній кількості дітей із тяжкими порушеннями мовлення спостерігається низький рівень асоціативних узагальнень, побудованих на образних зв'язках за подібністю, тобто тих мовленнєво-мисленнєвих процесів, які є передумовою повноцінного практичного засвоєння таких лексичних одиниць, як фразеологізм. У нормі такі узагальнення починають формуватися у дітей після чотирьох років, та поступово закріплюватися в досвіді використання мовних засобів у спілкуванні із дорослими.

Методика формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів включає три етапи: орієнтувально-пропедевтичний, етап алгоритмічних дій та конструктивно-творчий.

Ефективність експериментальної методики формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів залежатиме від дотримання наступних психолого-педагогічних умов, зокрема: зміст навчального матеріалу повинен представляти особистісну значущість для дитини й мати естетичну та практичну спрямованість; рівень корекції та формування вербальних засобів спілкування у дітей із тяжкими порушеннями мовлення підвищиться за умови розвитку орієнтувальної основи спілкування, яка опирається на збережену мотивацію, перцептивні й когнітивні дії аналізу й оцінки структурних компонентів проблемної ситуації; формування мовленнєвого спілкування буде більш результативним, якщо навчальний матеріал представлятиме об'єкт навчання в цілісності, структурованості й відбивати закономірні зв'язки його елементів; цінні якості знань, умінь та навичок культури спілкування можна формувати більш ефективно за умови поетапної організації діяльності дітей із упорядкованою системою комунікативних, мовленнєвих, мовних пізнавальних завдань і прийомів допомоги, що забезпечує оптимальний перехід від матеріальної дії до розумової, від свідомого оволодіння операцією до її автоматизованого використання; повноцінне оволодіння значенням фразеологізму можливе за умови такої організації діяльності школярів з навчальним матеріалом, результатом якої є їх свідоме орієнтування в самій системі засобів мови, розуміння в ній функції фразеологізму, свідомий вибір оптимального мовного засобу для вираження змісту в конкретній ситуації спілкування.

Методика формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів включає поетапність та алгоритмізацію навчальних дій учнів із

структурованим та упорядкованим навчальним матеріалом, що дозволить підвищити якість знань про культуру спілкування й функцію такого мовного засобу як фразеологізм без додаткового навантаження молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення, сприятиме розвитку практичних умінь та навичок використання фразеологізмів для точного, образного формулювання власних суджень про явища дійсності з певною метою й у певних навчальних та позанавчальних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології Харків: Вища шк. : Вид-во при Харків. держ. ун-ті, 1987. 135 с.
2. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. *Почат. шк.* 2000. № 8. С. 41-44.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Академія, 2004. 334 с.
4. Беляєв О. М. Проблема методів у навчанні мови. *Укр. мова і л-ра в шк.* 1987. № 3. С. 28-37.
5. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. К. : Вища шк., 2002. 407 с.
6. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток. *Дефектологія.* 2003. № 3. С. 2-5.
7. Вавіна Л. С. Компенсаторно-розвивальні функції змісту освіти з рідної мови учнів зі складним дефектом. К. : ВО «Укрфітосоціоцентр» : БФ «Візаві», 2001. 58 с.
8. Варзацька Л. О. Інтерактивні технології в системі особистісно-зорієнтованої освіти. К. : ТОВ «Задруга», 2006. 64 с.
9. Вашуленко М. С. Рідна мова : підруч. для 3 кл. К. : Освіта, 2003. Ч. 1 . 126 с.
10. Вашуленко М. С. Рідна мова: підруч. для 3 кл. К. : Освіта, 2003. Ч. 2 . 110 с. : іл.
11. Ващенко В. С. Українська семасіологія : типологія лекс. значень : посіб. для студ.-філологів. Д. : ДДУ, 1981. 68 с.
12. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи : учеб. пособие. М. : АСТ : Астрель : Транзиткнига, 2006. 158 с.
13. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. . : Педагогика, 1982. Т. 3 : Проблемы развития психики. 1983. 368 с.

14. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці : монографія. Донецьк : Лебідь, 2001. 218 с.
15. Головащук С. І. Українсько-російський словник сталих словосполучень. К. : Наук. думка, 2001. 640 с.
16. Грибова О. Е. Проблема реализации коммуникативного подхода в обучении детей с тяжелой речевой патологией. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2002. № 2. С. 12-18.
17. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения : опыт теорет. и эксперим. психол. исслед. М. : Педагогика, 1986. 240 с.
18. Державний стандарт початкової загальної освіти. *Почат. шк.* 2002. № 1. С. 28-54.
19. Жайворонок В. В. Символіка народного та авторського (крилатого) слова і виразу. *Мовознавство*. 2005. № 3/4. С. 138-147.
20. Жинкин Н. И. Механизмы речи. М. : Педагогіка, 1988. 370 с.
21. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. 2-е изд., перераб. М. : Просвещение, 1990. 239 с.
22. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. М. : РГГУ, 1999. 348 с.
23. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. пособие. М : Феникс, 1997. 480 с.
24. Зимняя И. А. Смысловое восприятие речевого сообщения / И. А. Зимняя. *Смысловое восприятие речевого сообщения* / под ред. Т. М. Дридзе, А. А. Леонтьева. М., 1986. С. 5-33.
25. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови. К. : Довіра, 2000. 349 с.
26. Каше Г. А. Подготовка к школе детей с недостатками речи : пособие для логопеда. Просвещение, 1985. 207 с.
27. Кидисюк Н. П. Збірник диктантів з української мови : 1-4 кл. . Х. : Веста : Ранок, 2004. 224 с.
28. Коваль А. П. Специфика обучения языку младших школьников :

посobie для учителя. Киев. : Рад. шк., 1990. 207 с.

29. Коломієць М. П. Фразеологічна синоніміка української мови : навч. посіб. Д. : ДДУ, 1986. 80 с.

30. Кононенко В. І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62-69.

31. Конопляста С. Ю. Концептуальні засади психолого-педагогічної діагностики та корекції психомовленнєвого розвитку дітей з ВНГП. *Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 11. С. 78-83.

32. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / упоряд. В. Андрієвська та ін. ; за ред. Л. Проколієнко. К. : Рад. шк., 1989. 608 с.

33. Кутенко Л. О. Дидактичний матеріал до теми «Текст». *Почат. шк.* 1990. № 1. С. 18-20.

34. Лалаєва Р. И. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников : учеб.-метод. пособие. СПб. : Изд-во «СОЮЗ», 2003. 224 с.

35. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : учеб. для студентов высш. учеб. Заведений. 4-е изд., испр. М. : Смысл : Академия, 2005. 288 с.

36. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка. 2-е изд. М. : Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. 384 с.

37. Логопедія : підручник. / за ред. М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін. 2-ге вид. К. : Слово, 2010. 672 с.

38. Логопедия : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под. ред. Л.С. Волковой. М. : Просвещение, 1989. 528 с.

39. Львов М. Р. Методика развития речи младших школьников : пособие для учителя. М. : Просвещение, 1985. 176 с.

40. Лунько М. Вживання фразеологізмів в усному і писемному мовленні школярів. *Почат. шк.* 1999. № 11. С. 13–14.

41. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. : спец. «Корекційна освіта» (логопедія). К. : Слово, 2010. 288 с.
42. Марченко Л. М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови. К. : Рад. шк., 1981. 136 с.
43. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К. : Літера ЛТД, 2010. 364 с.
44. Общение и оптимизация совместной деятельности / под. ред. Г. М. Андреевой, Я. Яноушека. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. 301 с.
45. Общение и речь : развитие речи у детей в общении со взрослыми / под ред. М. И. Лисиной. М. : Педагогика, 1991. 245 с.
46. Пахомова Н. Особливості лексичної і граматичної компетенції у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією. *Імідж сучасного педагога*. Полтава, 2005. № 8/9. С. 80-82. (Спеціальна педагогіка: теорія і практика логопедії).
47. Плющ М. Я. Робота над текстом у початкових класах. К. : Рад. шк., 1986. 167 с.
48. Пономарьова К. Робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення. *Почат. шк.* 1997. № 6. С. 15-18.
49. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи / МОН України. Департамент заг. серед. та дошк. освіти ; Ін-т інновац. технологій і змісту освіти ; АПН України. К. : Почат. шк., 2007. 432 с.
50. Програми для загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий 1 класи) / укл. М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, О. І. Мякушко та ін. К. : Почат. шк. 2005. 224 с.
51. Савицький А. М. Корекція мовленнєво-рухової діяльності дошкільників з дитячою афазією : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». К., 2009. 17 с.

52. Синьов В., А. Шевцов Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. *Дефектологія*. 2004. № 2. С. 6-10.
53. Січкачук Н. Д. Формування емоційно-оцінної лексики у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією засобами художньо-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка». . К., 2011. 120 с.
54. Соботович Є. Ф. Нормативні показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку (у його лексичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 2-7.
55. Тищенко В. В. Стан сформованості інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у старших дошкільників з олігофренією. *Дефектологія*. 2001. № 3. С. 26-29.
56. Трофименко Л. І. Засвоєння семантичної структури речення дітьми середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2004. № 2. С. 23-26.
57. Филичева Т. Б., Чевельова Н. А., Чиркина Г.В. Основы логопедии : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов . М. : Просвещение, 1989. 223 с.
58. Фомічова Л. І. Мова, мовлення та когнітивні процеси на ранніх етапах корекційного впливу. *Актуальні питання сурдопедагогіки* : зб. наук. пр. К., 2003. С. 196-207.
59. Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. *Корекційна педагогіка*. 2008. № 1. С. 6-8.
60. Шеремет М. К. Модернізація системи спеціальної освіти в Україні. *Імідж сучасного педагога*. 2007. № 4 (73). С. 3-5.
61. Шеремет М. К. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання в школі в умовах спеціального дошкільного закладу. *Імідж сучасного педагога*. 2005. № 8/9. С. 82-84.